

KALANDRA Závíř

* 10. listopadu 1902 Frenštát pod Radhoštěm

† 27. června 1950 Praha

historik, literární, divadelní a filmový kritik,
novinář, překladatel

Narodil se v rodině lékaře, jeho otec Břetislav Kalandra se kromě svého povolání zabýval sociologií, spolupracoval s Tomášem Garrigue Masarykem a byl činný v antiklerikálním hnutí. Kalandra vystudoval gymnázium ve Valašském Meziříčí (maturita 1921) a posléze klasickou filologii a filozofii na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Doktorské studium již nedokončil, přestože dizertaci sepsal, a dal přednost dráze komunistického novináře – v lednu 1928 nastoupil jako redaktor do Československé komu-

nistické korespondence.

Již na Valašsku působil v mládežnickém socialistickém hnutí, v Praze v roce 1923 vstoupil do KSČ a byl aktivní v levicovém studentském hnutí. Od roku 1925 působil ve vedení Komunistické studentské frakce. V roce 1929 podporoval bolševizaci strany a po V. sjezdu KSČ byl Gottwaldovým vedením jmenován šéfredaktorem *Rudého večerníku* a redaktorem *Rudého práva*. Mezi komunistickými novináři zaujímal výlučné postavení svým vzděláním, všestranností i rozhledem. Dokázal psát zasvěceně o řadě témat, zahraniční politikou počínaje a filozofií, estetikou a psychoanalýzou konče. Působil také jako styčný bod mezi KSČ a uměleckou avantgardou. Byl členem uměleckého sdružení Levá fronta a blízkým spolupracovníkem Surrealistické skupiny.

V průběhu 30. let se pro své neortodoxní názory dostával do rozporu se stranickou linií. V únoru 1934 byl zbaven funkcí, když pod dojmem událostí v Rakousku vyzýval ke společné akci komunistických a socialistických dělníků. V červnu 1935 se vrátil jako šéfredaktor *Haló novin*, ale již v listopadu byl přeložen do vedení týdeníku *Tvorba*. Během roku 1936 se v souvislosti s vývojem v Sovětském svazu, mezinárodní politikou komunistického hnutí a poměry uvnitř strany s KSČ stále více rozcházel, až byl konečně koncem dubna 1936, po VII. sjezdu KSČ, zbaven všech funkcí a v létě pak ze strany vyloučen.

Po odchodu z KSČ se sblížil s již dříve vyloučeným Josefem Guttmannem a společně se pokusili vytvořit „leninskou“ alternativu vůči stalinistické KSČ.

Vydali dva letáky odsuzující moskevské procesy v letech 1936 a 1937, založili časopis *Proletář* (1937) a později *Proletářské noviny* (1938). Pokus o zformování opoziční platformy, kritizující politiku SSSR, Komunistické internacionály a KSČ z ultralevých pozic, nedokázal oslovit širší dělnické vrstvy a zanikl s koncem první republiky. Vedle toho Kalandra v letech 1936–1938 psal do týdeníku *Světlozor* a od počátku roku 1938 až do jejího zastavení v roce 1939 také do Peroutkovy *Přítomnosti*.

Po německé okupaci spolupracoval na známém sborníku *Co daly naše země Evropě a lidstvu*, který měl prostřednictvím vylíčení přínosu, jímž se česká kultura zapsala do evropského dědictví, povzbudit otřesené národní sebevědomí. Kalandra se zapojil i do rané odbojové činnosti. S vypuknutím války v září 1939 ho jako známého komunistu zatkl Gestapo v rámci preventivní akce „Albrecht der Erste“ a po čtyřměsíčním pobytu ve vyšetřovací vazbě byl v lednu 1940 odvezen do koncentračního tábora Sachsenhausen. Později byl vězněn ještě v Ravensbrücku, odkud se na konci května 1945 vrátil do Čech.

V poválečném období se Kalandra věnoval převážně vědecké činnosti. Vydal rozsáhlou práci z raných českých dějin *České pohanství*, už pod pseudonymem, knihu o slovenských událostech roku 1848 *Zvon slobody* a rozpracoval studii z oblasti psychoanalýzy *Skutečnost snu*. Od roku 1946 začal rovněž pod pseudonymy publikovat politické komentáře v národněsocialistickém a sociálnědemokratickém tisku. Upozorňoval v nich mimo jiné na rostoucí antidemokratické tendence v Československu a na hrozbu uchopení moci ze strany KSČ.

V listopadu 1949 byl Kalandra zatčen StB a tvrdě vyslýchán. Vyšetřovatelé ho posléze zařadili do vykonstruovaného procesu s tzv. vedením záškodnického spiknutí proti republice, v němž reprezentoval trockistický směr nepřátel socialismu. Jako jeden ze čtyř obžalovaných byl v červnu 1950 za zločiny velezrady a vyzvědačství odsouzen k trestu smrti a popraven. Po procesu a následné kampani proti „kalandrovštině“ (její součástí byla i divadelní hra *Pařeniště* E. F. Buriana) Kalandrovo jméno a jeho dílo upadlo do zapomnění, odkud je vynesl až reformní proud v druhé polovině 60. let. Přípravovanému vydání jeho spisů a „návratu“ do české kultury zabránila vojenská invaze do ČSSR v srpnu 1968. K obojímu došlo teprve v 90. letech, kdy byl Kalandra úředně rehabilitován (1990). O rok později mu byl in memoriam udělen Řád T. G. Masaryka I. třídy.

Vlastní literatura funkcionáře:

- KALANDRA, Závěš: *Zapovězená Ženeva. K mezinárodnímu protiválečnému kongresu*. Levá fronta, Praha 1932.
- KALANDRA, Závěš: *Znamení Lipan*. Jarmila Prokopová, Praha 1934.
- GUTMANN, Josef – KALANDRA, Závěš: *Odhalené tajemství moskevského procesu*. Závěš Kalandra, Praha 1936.
- KALANDRA, Závěš – TŘEŠŇÁK, František: *Kam spěje KSČ? Proč jsem byl vyloučen z KSČ a jaké názory jsou dnes se členstvím v ní neslučitelné*. Závěš Kalandra, Praha 1936.
- GUTMANN, Josef – KALANDRA, Závěš: *Druhý moskevský proces*. Vlastním nákladem, Praha 1937.
- KALANDRA, Závěš: *České pohanství*. František Borový, Praha 1947.
- POKORNÝ, Juraj [pseud.]: *Zvon slobody 1848-1948*. Tatran, Bratislava 1948.
- KALANDRA, Závěš: *Intelektuál a revoluce*. Český spisovatel, Praha 1994.
- KALANDRA, Závěš: *Parmenidova filosofie*. Herrmann, Praha 1996; Academia, Praha 2013.

Obdobná literatura, tištěné prameny, memoáry, tisk:

- BONDY, Egon: *Prvních deset let*. Maťa, Praha 2002.
- BOUČEK, Jaroslav: *27. 6. 1950 – poprava Závěše Kalandry. Česká kulturní avantgarda a KSČ*. Havran, Praha 2006.
- BRABEC, Jiří: Bibliografie díla Závěše Kalandry. In: *Historické studie sv. 17*, srpen 1984 (ineditní strojopis-samizdat).
- BRABEC, Jiří: Závěš Kalandra, *Orientace*, roč. 4, 1969, č. 4, s. 70–91.
- BUDÍN, Stanislav: *Jak to vlastně bylo*. Torst, Praha 2007.
- FORMÁNKOVÁ, Pavlína – KOURA, Petr: *Žádáme trest smrti! Propagandistická kampaň provázející proces s Miladou Horákovou a spol. Ústav pro studium totalitních režimů*, Praha 2008.
- KAPLAN, Karel: *Druhý proces. M. Horáková a spol. – rehabilitační řízení. 1968–1990*. Karolínium, Praha 2008.
- KAPLAN, Karel: *Největší politický proces. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR – Doplněk*, Brno 1996.
- PAPEŽOVÁ, Jana: *Plout proti proudu... (Publicistika Závěše Kalandry)*. Pavel Mervart, Červený Kostelec 2012.
- PEČÍNKA, Pavel: *Pod rudou vlajkou proti KSČ. Osudy radikální levice v Československu*. Doplněk, Brno 1999.
- PAFF, Ivan: *Česká levice proti Moskvě. Naše vojsko*, Praha 1993.
- Proces s vedením záškodnického spiknutí proti republice. Horáková a spol.* Ministerstvo spravedlnosti – Orbis, Praha 1950.

Archivní materiály:

ABS, Historický fond Státní bezpečnosti, a. č. H-213, Trestní spis Z. Kalandry.

ABS, f. Vyšetřovací spisy Správy vyšetřování Ministerstva vnitra.

AMSpr, f. K.

NA, f. KSČ-ÚV 1945–1989 – Komise II, Pillerova komise.

Umělecká tvorba a nepsané prameny:

BURIAN, Emil František: *Pařeniště*. Divadelní hra, premiéra 15. 9. 1950.

Proces H. Dokumentární seriál, režie Martin Vadas. Česká republika 2009.

Jiří Nedvěd

KAPEK Antonín

* 6. června 1922, Roudnice nad Labem

† 23. května 1990, Svinná, okr. Rokycany

strojní zámečnick, generální ředitel ČKD Praha,
člen ÚV KSČ, kandidát a člen PÚV KSČ,
poslanec NS a SL FS, tajemník byra ÚV KSČ
pro řízení stranické práce v českých zemích,
vedoucí tajemník MěV KSČ v Praze

Narodil se Františkovi a Anně Kapkovým. Pocházel z dělnického prostředí, původním povoláním byl strojní zámečnick. Po vyučení ve firmě Bächer nastoupil v roce 1941 jako nástrojař a konstruk-tér do závodu Letov-Letňany, kde byl zaměstnán do roku 1945. Během následujícího čtyřletého působení v Severočeských uhelných dolech v Mostě studoval na průmyslové škole strojní. V letech 1949–1953 byl posluchačem Fakulty strojního inženýrství ČVUT v Praze. Po získání inženýrského titulu pracoval jako hlavní tech-

nolog v ČKD Praha. V roce 1958 v ČKD povýšil do pozice podnikového ředitele a od roku 1965 působil jako generální ředitel. Technikou se zabýval i na akademické úrovni – v 60. letech se habilitoval a externě přednášel na ČVUT. Kapek byl dvakrát ženatý. Byl otcem čtyř dětí – Hany (*1941), Antonína (*1943), Věry (*1950) a Evy (*1962). Nejmladší dceru měl s Hanou Kapkovou, rozenou Walterovou (*1926), s níž se oženil v roce 1959.

Do KSČ vstoupil v roce 1945. První významnou stranickou funkci zastával na vysoké škole, kde se stal předsedou fakultního výboru KSČ. Následně zaznamenal rapidní vzestup stranickou hierarchií – byl předsedou vysokoškolského OV KSČ, členem byra MěV KSČ v Praze a v červnu 1958 se stal členem ÚV KSČ. Do nejvyššího stranického vedení se dostal na XII. sjezdu KSČ v prosinci 1962, kdy ho ústřední výbor zvolil kandidátem předsednictva. V červnu 1964 byl zvolen členem Národního shromáždění, od ledna 1969 zasedal ve Sněmovně lidu Federálního shromáždění a poslancem zůstal až do prosince 1989.

V předsednictvu ÚV KSČ Kapek zasedal celkem pětadvacet let. Pracoval pod čtyřmi prvními, respektive generálními tajemníky. V prosinci 1967, v době vrcholící diskuse o rozdělení funkcí prvního tajemníka ÚV KSČ a pre-

zidenta republiky, se Kapek rozhodl podpořit Antonína Novotného. Během pražského jara patřil mezi nejhlasitější kritiky Šikových ekonomických reforem i celkového společensko-politického vývoje v Československu. Pravděpodobně na přelomu července a srpna v Čierne nad Tisou sepsal dokument adresovaný Leonidu Brežněvovi, v němž sovětskou stranu žádal o „bratrskou pomoc“. Byl jedním z pěti signatářů tzv. zvacího dopisu, předaného představitelům KSSS dne 3. srpna 1968 v Bratislavě.

O Kapkově politické činnosti bezprostředně po 21. srpnu se toho mnoho neví. Dne 30. srpna dorazil na schůzi předsednictva, na níž bylo v rámci diskuse o kádrových změnách ve vedení KSČ rozhodnuto o jeho uvolnění z funkce kandidáta předsednictva. Plénum ÚV následujícího dne návrh schválilo. Dne 1. září 1968 rezignoval na vedoucí funkci v ČKD. Od té doby byl dočasně bez práce. Od podzimu 1968 spolupracoval s „ultralevicí“ Josefa Jodase a příležitostně vystupoval na plénu ÚV KSČ. Kapkův odchod z vedení strany sovětská strana interpretovala jako porušení ustanovení tzv. moskevského protokolu o nepřípustnosti odstranění „zdravých sil“ z politických funkcí a v následujících měsících vyvíjela soustavný nátlak na jeho návrat. Alexander Dubček však s Kapkem spolupracovat nehodlal, což v listopadu 1968 sdělil sovětskému emisarovi v Praze Vasiliji Kuzněcovovi v rozhovoru o budoucím obsazení vedoucích postů ve straně.

Dne 17. března 1969 schválilo byro ÚV KSČ pro řízení stranické práce v českých zemích Kapkovo pracovní zařazení – stal se zaměstnancem Výboru pro techniku a rozvoj. Jeho postupný návrat do nejvyšších stranických orgánů se mohl uskutečnit až po Dubčekově odchodu z funkce prvního tajemníka ÚV KSČ. Dne 17. července 1969 předsednictvo ústředního výboru jmenovalo Kapka tajemníkem byra ÚV KSČ pro řízení stranické práce v českých zemích pro oblast stranicko-politické práce v oblasti průmyslu českých zemí. Na konci roku 1969 pak předsednictvo ÚV po kritickém zhodnocení situace v reformně orientované pražské stranické organizaci odvolalo její vedení v čele s vedoucím tajemníkem městského výboru Oldřichem Matějkou a na jeho místo schválilo Kapka. V lednu 1970 Kapek opustil funkci tajemníka byra ÚV KSČ pro řízení stranické práce v českých zemích a stal se členem předsednictva ÚV KSČ. Jeho jmenování do nejvyššího stranického orgánu bylo chápáno jako posílení pozic konzervativců ve vedení KSČ, v němž měla doposud převahu tzv. realistická skupina. Nabízí se otázka, proč představitelé KSSS tolik sázeli právě na Kapka. Sovětská strana, která zejména v první fázi normalizace situací v ČSSR bedlivě sledovala, potřebovala spolehlivý zdroj informací o vnitrostranickém dění. Našla ho právě v servilním Kapkovi, který byl důvěrníkem KGB.

Do centra pozornosti se Kapek dostal opět ve druhé polovině 80. let. Po volbě Michaila Gorbačova generálním tajemníkem ÚV KSSS se stal jedním

z nejradikálnějších zastánců perestrojky a její aplikace v československých podmínkách. V roce 1987 byl jediným členem vedení, který na plénu ústředního výboru veřejně tematizoval existenci konfliktu uvnitř předsednictva. Kritizoval nerovné postavení členů vedení a přílišný vliv Vasila Biľaka. V listopadu 1987 patřil k menšině členů předsednictva, jež nesouhlasila s odchodem Gustáva Husáka z pozice generálního tajemníka. V dubnu 1988 Kapek rezignoval na funkce člena předsednictva ÚV KSČ a vedoucího tajemníka MěV KSČ v Praze. I nadále zůstal řadovým členem stranického ústředního výboru, politicky se však již neangažoval. Dne 23. května 1990 spáchal sebevraždu oběšením.

Vlastní literatura funkcionáře:

KAPEK, Antonín – KREJNÝ, Vladimír – ZDAŘIL, Miroslav: *Konstrukce přípravků.*

I. díl. Upínací součásti, ústrojí a základní univerzální přípravky. Státní nakladatelství technické literatury, Praha 1955.

KAPEK, Antonín a kol.: *Příručka elektrometalizace. Určeno technologům, mistrům, údržbářům a dělníkům.* Státní nakladatelství technické literatury, Praha 1962.

KAPEK, Antonín: *Strana a ekonomika.* Nová mysl, Praha 1970.

KAPEK, Antonín: *Aktuální otázky stranického řízení ekonomiky v Praze.* Nová mysl, Praha 1972.

Referát soudruha A. Kapka, člena předsednictva ÚV KSČ a ved. tajemníka MV KSČ v Praze „K socialist. výchově mladého pokolení a jeho přípravě pro život a práci v rozvinuté socialist. spol. v hl. m. Praze“, přednesený na plenárním zasedání měst. výboru strany v Praze dne 15. 8. 1973. (K zabezpečení realizace usnesení pléna ÚV KSČ z 3. a 4. 7. 1973). Městský výbor KSČ, Praha 1973.

Jednotně, společnými silami za socialistickou Prahu (referát s. A. Kapka, vedoucího tajemníka MV KSČ, na celopražském aktivu funkcionářů KSČ dne 31. 1. 1974 v pražské Lucerně). Městský výbor KSČ, Praha 1974.

Odborná literatura, tištěné prameny, memoáry, tisk:

ANDREW, Christopher M. – MITROCHIN, Vasilij N.: *The Sword and the Shield. The Mitrokhin Archive and the Secret History of the KGB.* Basic Books, New York 1999.

HODNÝ, Martin: *Českoslovenští politici 1918–1991.* Martin Hodný, Praha 1991.

CHURANĚ, Milan a kol.: *Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století, sv. 1.* Libri, Praha 1998.

JANÁČEK, František – MICHÁLKOVÁ, Marie: Příběh zvacího dopisu. In: *Soudobé dějiny*, 1993, č. 1, s. 87–101.

MACHÁČEK, Michal: *Gustáv Husák.* Vyšehrad, Praha 2017.